

Variabilita prestiže povolání

The variability of occupation prestige

Kateřina Musilová

Fakulta sociálních věd

Universita Karlova

Praha

3. ročník sociologie

Konzultoval: Doc. Milan Tuček, CSc.
Práce bude obhajována v 6. semestru studia.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedeníh pramenů a literatury.

V Praze dne 19. června 2006

OBSAH

Abstrakt.....	3
Úvod.....	4
1. Metodologie práce.....	4
1.1 Datové soubory	5
2. Vymezení pojmu prestiž povolání.....	6
3. Vznik a vývoj pojmu prestiž povolání, teoretické směry a osobnosti	6
4. Výzkumy prestiže povolání	7
4.1 Cíle výzkumů prestiže povolání.....	7
4.2 Tvorba prestižních škál.....	8
5. Významy připisované prestiži ze strany respondentů	9
6. Vývoj hodnocení prestiže povolání v rámci české společnosti	11
7. Srovnání s mezinárodní škálou	15
8. Sociální podmíněnost škál prestiže.....	18
8.1 Vliv vlastní profese na hodnocení prestiže	18
8.2 Variabilita prestiže dle dosaženého vzdělání	19
8.3 Vliv pohlaví na hodnocení prestiže.....	21
Závěry a diskuse.....	24
Literatura	26
Příloha	27

Abstrakt

Práce se zabývá variabilitou škál prestiže povolání, a to především proměnlivostí hodnocení v rámci času a v souvislosti se socioekonomickými determinanty. Zachycena je také rozdílnost vnímání pojmu prestiž jak z hlediska teoretiků sociologie, tak běžné populace. Pro hodnocení prestiže je dle veřejnosti určující především vzdělání nutné pro výkon dané profese a její důležitost pro společnost. Historicky orientovaný komparativní výzkum prokázal, že ač jsou škály prestiže považovány za poměrně stabilní v čase i prostoru, změna režimu spojená s celkovou modernizací české společnosti se promítla i do hodnocení prestiže. Vývoj je dokumentován od roku 1990 s dokreslením situace v rámci socialistické společnosti. Komparace nejnovějších údajů z roku 2003 s mezinárodním standardem potvrdila zařazení české společnosti mezi vyspělé země. V souvislosti se sociální podmíněností škál prestiže byl prokázán především vliv vzdělání a pohlaví. Potvrdila se hypotéza, že dělnické profese jsou lépe hodnoceny lidmi s nízkým vzděláním a naopak lidé s vyšším vzděláním považují za prestižnější profese s vyšší kvalifikací. U významného počtu povolání bylo prokázáno rozdílné hodnocení mezi muži a ženami. V souvislosti s pohlavím se 54% populace domnívá, že při posuzování prestiže hraje význam pohlaví toho, kdo danou profesi vykonává. Tyto deklarované hodnoty se však již neprojevují při praktickém hodnocení prestiže.

Abstract

The thesis deals with the variability of scales of occupation prestige. First of all, it covers the changeability of assessment in time and in connection with the socioeconomic factors. Then is characterized the difference of perception of the term prestige from the view of sociologists and normal population. Concerning the assessment of prestige by the public, the most significant point is the education needed for a particular position and its significance for the society. The historically oriented comparative research showed, that although the scales of prestige are considered to be quite stable in both space and time, the change of regime connected with the modernization of Czech society has been reflected into the prestige assessment. The development has been documented since 1990, describing also the situation of the socialist society. The comparison of the most recent data from 2003 with international standards has confirmed that the Czech society belongs among the high-developed countries. In connection with the social determination of scales, the influence of education and sex has been confirmed. The hypothesis, that the blue-collar jobs are better evaluated by the people with low education has been testified. On the other hand, for respondents with high education, the high-qualified professions are more prestigious. In a significant number of occupations, the different perception of male and female assessment has been shown. Concerning the sex, 54 % of population assumes that there is a relationship between the prestige assessment and the sex of the occupied person. These declared numbers, however, do not appear in practical evaluation of prestige.

Úvod

Cílem této práce je ukázat proměnlivost škál prestiže povolání a nastínit, jak široké souvislosti a mnoho obsahových i metodologických úskalí může měření prestiže mít. Problém nastává již v definici samotného pojmu prestiž. Jak ukazuje odborná literatura i výzkumy, obsah termínu prestiž je značně proměnlivý. Před vlastním prezentováním škál prestiže uvádím stručný přehled teoretických přístupů a operacionalizací pojmu prestiž, a to také za pomoci výzkumů pátrajících po aspektech prestiže v očích veřejnosti.

V další části textu porovnávám prestižní data z jednotlivých stratifikačních šetření v čase. Ač z mezinárodních výzkumů vyplývá, že ve vyspělých zemích se srovnatelnou výší HDP jsou škály prestiže značně podobné a že v jednotlivých zemích se stabilním systémem se tyto škály neliší v čase, ve společnosti, která prošla celkovou transformací politického, ekonomického i hodnotového systému, je možné předpokládat, že se tato změna projeví i v oblastech, které přímo i nepřímo indikuje a odráží výzkum prestiže povolání [Tuček 1991a; 504–505]. Nejnovější data z roku 2003 také komparuji s mezinárodní škálou.

Třetí část textu se zabývá stabilitou žebříčků prestiže z hlediska vybraných sociodemografických charakteristik populace. Cílem této kapitoly je prokázat sociální podmíněnost škály, a to především v souvislosti s profesí, vzděláním a pohlavím. V této části se také zabývám otázkou, zdali má na hodnocení prestiže vliv fakt, že některé profese vykonávají především ženy.

1. Metodologie práce

Obecně lze cíle práce definovat jako kombinaci několika přístupů k prestižním škálám. V prvním kroku, který lze popsat jako deskriptivní, jsem shromáždila nejnovější data a sestavila pořadí profesí podle jejich prestiže. Dalším cílem textu je komparace údajů v čase a dále lze cíle práce definovat jako determinální či vztahové. Na prestižních datech se snažím prokázat sociální podmíněnost hodnocení prestiže povolání s ohledem na pohlaví, profesi a vzdělání.

Pojmy „profese“ a „povolání“ jsou v souvislosti s prestiží v textu používány synonymicky. Pod pojmem škála prestiže povolání (nebo také žebříček profesí) rozumím hierarchicky uspořádaný seznam profesí podle míry prestiže, kterou jim veřejnost přisuzuje.

Metodologicky lze tento text rozdělit do tří odlišných částí. První část je teoretická (kapitoly 2, 3 a 4), definuje problém v kontextu dosavadních výzkumů a vědeckých přístupů. Tato část vychází především ze studia dostupné literatury a její komparace.

Druhý oddíl práce je založen na sekundárních analýzách dostupných údajů. Obsahem této části je zmapování hodnocení prestiže v rámci české (československé) společnosti v čase. Údaje do roku 2000 čerpám z již zveřejněných publikací a textů týkajících se výzkumů prestiže. Nejnovější výsledky, které doplňují časové řady, vycházejí přímo z datového souboru výzkumu Aktér 2003. Pro zjištění míry korelace mezi škálou z roku 2003 a mezinárodním standardem byl použit Pearsonův korelační koeficient.

V závěrečné části mé práce, která vychází také z dat výzkumu Aktér 2003, se snažím ukázat variabilitu škál prestiže povolání v závislosti na jednotlivých sociodemografických charakteristikách populace. Obecně se tedy opět jedná o sekundární analýzy, neboť nezkoumám vlastní data, ale vzhledem k tomu, že mi byl umožněn přístup do původního datového souboru, lze vlastní činnost chápat jako primární výzkum. Při verifikaci hypotéz používám statistické testy o shodě dvou středních hodnot a o shodě dvou relativních četností [Hebák, Bílková, Svobodová 2004; 115]. Hladina významnosti testů byla nastavena jako 0,05. Testy byly provedeny ve statistickém programu SPSS.

1.1 Datové soubory

Jak již bylo uvedeno, podkladem pro většinu analýz byla data výzkumu Aktér 2003. Zde respondenti posuzovali dle prestiže 70 profesí. Historické srovnání hodnocení prestiže je postaveno na datech z let 1967, 1990 a 1992. Zdrojem konkrétních údajů mi byla publikace Dynamika české společnosti [Tuček a kol. 2003]. V roce 1967 vzorek reprezentativního šetření tvořili pouze muži. Hodnoceno bylo 50 profesí. Výsledky tohoto výzkumu nejsou přímo srovnatelné s ostatními údaji, neboť hodnocení prestiže se provádělo pomocí pětibodové škály, která byla následně převážena tak, že se výsledný průměrný skóre pohyboval v rozmezí 20 – 100 bodů. V ostatních výzkumech respondenti přidělovali každé profesi od 1 do 99 bodů. V roce 1990 bylo hodnoceno v rámci výzkumu „Sociální rozdíly a prestiž povolání“ 50 profesí a v roce 1992 při šetření „Utváření trhu práce“ 70 profesí.

2. Vymezení pojmu prestiž povolání

Prestiž znamená v obecném slova smyslu **váženost**, jíž se lidé ve společnostech těší a je jedním z předpokladů úcty, kterou si prokazují. Tato práce vychází z vnímání prestiže jako pojmu souvisejícího primárně se zaměstnáním neboli profesí. Od prestiže je poté třeba vymežit pojem úcta, který je vždy vztahován ke konkrétní osobě. V těchto případech je však užíván častěji pojem respekt. Pokud tedy hovoříme o prestiži povolání, hodnotíme prestiž dané pozice v sociální struktuře a ne prestiž jedince, který tuto pozici zaujímá.

Prestiž povolání bývá také často ztotožňována s pojmem sociálně ekonomický status (SES). Například Blau a Duncan definují SES jako jednodimenzionální a určují ho pouze zaměstnáním jedince (konkrétně jeho prestiží) [Šanderová 2004; 87]. V literatuře však převládá názor, že prestiž je jen jednou ze složek sociálně ekonomického statusu¹.

Prestiž má dvě základní funkce: je součástí sociálního vědomí a objektivní charakteristikou sociálního statusu. „Prestiž povolání chápeme ve dvou vzájemně spjatých sociálních funkcích. Jednak jako projev subjektivní dimenze objektivně existující vertikální sociální diference zaměstnání a profesí, jednak jako relativně ustálenou strukturu duchovních či morálních kompenzací, kterých se jednotlivým povoláním dostává od společnosti, paralelně s kompenzacemi materiálními, za výkon pracovních rolí“ [Tuček, Machonin 1993; 368].

3. Vznik a vývoj pojmu prestiž povolání, teoretické směry a osobnosti

Pravděpodobně prvním, kdo vymezil prestiž jako důležitou charakteristiku povolání byl **T. Veblen** v práci „Teorie zahálčivé třídy“. V tomto díle usuzuje, že rozdíly mezi třídami jsou dány právě prestiží. Nejvyšší úctu mají ti, kteří jsou zbaveni produktivní práce. Prestižní zaměstnání byla také ta hrdinská (válčení, politika, bohoslužba). Ty profese, které neobsahovaly prvek hrdinství (výroba materiálních životních prostředků), byly považovány za podřadné a sprosté [Šanderová 2004; 126].

T. Parsons definoval prestiž jako postavení v hierarchickém uspořádání, které je založeno na stabilizovaném, konsensuálním hodnocení. Označoval prestiž také jako morální hodnocení jednotlivých zaměstnání, které odráží funkční význam profese pro společnost [Velký sociologický slovník 1996; 842]. Dalším stoupencem funkcionálního paradigmatu je

¹ Další indikátory SES jsou vzdělání a příjem.

D. J. Treiman (1977), který uvádí, že prestiž zaměstnání se liší funkčním významem pro společnost a vzácnými zdroji, které jsou s nimi spojeny. Prestiž je tedy funkcí moci a materiálního zabezpečení. Treiman také prokázal, že ve všech industriálních společnostech je poměrně stejný žebříček prestiže povolání, což zdůvodnil stejnými funkčními imperativy a tedy stejnou hierarchií moci [Šanderová 2004; 127].

4. Výzkumy prestiže povolání

První výzkumy prestiže povolání se uskutečnily již ve 20. letech minulého století v USA. I v Československu bylo v předválečném období provedeno empirické šetření, které bylo podkladem pro monografii s názvem „Povolání a veřejné blaho“ A. Obrdlíka. V poválečném období následovala studie NORC (National Options Research Center)² „Práce a povolání“, kterou uskutečnili North a Hatt v roce 1947 a jež poskytla metodologický i obsahový základ pro další práce v této oblasti [Tuček, Machonin 1993; 367]. Výzkumy prestiže povolání realizované v ČSFR v letech 1965 – 1990³ uvádím v příloze v tabulce č. 1.

4.1 Cíle výzkumů prestiže povolání

Cíle výzkumů prestiže povolání lze rozdělit do pěti kategorií⁴:

- 1) **Deskriptivní** – pouhé zachycení hierarchie prestiže povolání v určitém okamžiku
- 2) **Komparační v čase** – porovnání vývoje hierarchie prestiže v určité časové řadě
- 3) **Komparační v mezinárodním měřítku**
- 4) **Determinační a vztahové** – souvislost prestiže povolání s dalšími charakteristikami profese
- 5) **Strukturální** – odhalení hodnotových kritérií vytvářejících prestižní škálu

² Sídlicí na Univerzitě Chicago, USA

³ Podle [Tuček 1991a; 507]

⁴ Podle [Tuček, Machonin 1993; 368]

4.2 Tvorba prestižních škál

Při tvorbě škál prestiže povolání se nejčastěji využívá standardizovaná metoda dotazování, kdy reprezentativní vzorek populace hodnotí zaměstnání z hlediska jejich prestiže. Využívá se metod bodování nebo řazení od nejprestižnějšího k nejméně prestižnímu. Pojem „prestiž povolání“ bývá při dotazníkovém šetření konkretizován slovy „jak si lidí s danou profesí vážíte, jakou vážnost profese požívá“ [Tuček a kol. 2003; 283].

Vzhledem k tomu, že seznamy čítají až několik stovek povolání, experti (sociologové, ekonomové a další) nejprve roztřídí zaměstnání do skupin, které se vzájemně liší podle požitků a strádání spojenými s jednotlivými profesemi. V jednotlivých skupinách jsou vybrána reprezentativní zaměstnání a ta jsou hodnocena respondenty. Na základě hodnocení těchto zaměstnání je přiřazena prestiž všem ve skupině.

Škály prestiže povolání jsou však poměrně často terčem kritiky. Poukazuje se na příliš velký význam rozhodnutí expertů o seskupení zaměstnání. Nelze totiž vyloučit, že běžná populace považuje za homogenní jiné skupiny zaměstnání než experti, přičemž tyto představy mohou být sociálně podmíněné [Šanderová 2004; 128]. O sociální podmíněnosti hodnocení prestiže viz kapitola č. 8.

Dalším terčem kritiky bývá velikost seznamu profesí, které jsou respondentům předkládány. Výzkumy Tučka a kol⁵ vycházejí z hodnocení až 70 povolání, zatímco CVVM v současnosti používá seznam 26 profesí. Tyto rozdíly mají určitý vliv na hodnocení jednotlivých profesí, což stěžuje srovnání v časových řadách⁶. Domnívám se, že čím menší je seznam profesí, tím spíše mají respondenti sklony podlehnout současnému klimatu ve společnosti ovlivněnému jednorázovými aktuálními událostmi (umocněnými médii). A tak se může stát, že v souvislosti s konkrétním korupčním skandálem se povolání poslance ocitne na předposledním místě žebříčku před uklízečkou⁷. Otázkou zůstává, do jaké míry pak tyto výzkumy odrážejí prestiž povolání jako určitý atribut celé profese či zachycují „pouze“ aktuální stav veřejného mínění. Tyto informace jsou také velmi hodnotné, avšak dle mého názoru nesouměřitelné. Domněnky by však bylo nutno doložit dalšími výzkumy prestiže povolání.

⁵ Např. výzkum Aktér 2003

⁶ Viz kapitola č. 6

⁷ Viz [Červenka 2005]

5. Významy připisované prestiži ze strany respondentů

Jak bylo v kapitolách 2 a 3 ukázáno, v definici prestiže dosud neexistuje široký konsenzus. Již od počátku empirického zkoumání se autoři snaží definovat, co vlastně respondenti chápou pod pojmem prestiž, podle jakého klíče posuzují jednotlivá povolání.

Odpověď na otázku, na co lidé při určování prestiže té které profese kladou důraz, hledali také autoři výzkumu „Sociální rozdíly a prestiž povolání“ z roku 1990⁸ a „Aktér 2003“. V rámci těchto výzkumů byl kromě obligátní škály profesí nabídnut dotázaným seznam různých hledisek pro posuzování prestiže povolání s tím, aby určili pořadí prvních tří, podle kterých se sami rozhodují. Výsledky viz tabulka č. 1.

Tabulka č. 1.: Kritéria důležitá při hodnocení prestiže

1990		2003	
<i>Faktor</i>	<i>1. pořadí (v %)</i>	<i>Faktor</i>	<i>1. pořadí (v %)</i>
Vysoké znalosti	27,5	Důležitost pro společnost	30,3
Důležitost pro společnost	22,4	Důležité vzdělání	27,4
Odpovědnost	21,2	Odpovědnost	13,4
Praktická potřebnost	9,3	Praktická potřebnost	10,3
Fyzická namáhavost	6,6	Dosažitelný příjem	7,5
Zručnost, šikovnost rukou	4,6	Popularita	3,4
Ostatní	7,6	Jedinečnost povolání	3,2
		Fyzická náročnost	1,7
		Psychická náročnost	1,4
		Možnost známosti, kontaktů	1,0
		Jiné	0,4

Poznámka: Velikost vzorku 2003 N = 1578.

Jak je z tabulky zřejmé, nabízená kritéria se v obou výzkumech mírně lišila. I přesto jsou výsledky téměř totožné. V obou případech se na prvních třech místech co do důležitosti umístily stejné aspekty: vysoké znalosti (významově ztotožnitelné s faktorem „důležité vzdělání“ v roce 2003), důležitost pro společnost a odpovědnost. Důraz na vysoké vzdělání při hodnocení prestiže byl jak na začátku 90. let, tak v roce 2003 obdobný (nejdůležitější kritérium pro 27% populace). Kritérium „důležitost pro společnost“ je dnes vnímáno jako důležitější při hodnocení prestiže a naopak význam „odpovědnosti“ poklesl.

⁸ Výzkum byl realizován ÚFS ČSAV ve spolupráci s Ústavem teorie a historie vědy ČSAV v listopadu 1990 na náhodně vybraném vzorku populace Československa. Terénní sběr dat provedl STEM, velikost vyšetřeného souboru za české země byla 890 osob ve věku 18-60 let.

Ale hodnotí opravdu veřejnost prestiž podle těchto kritérií? Na tuto otázku chci odpovědět pomocí jednoduché úvahy. Ti respondenti, kteří považují za nejdůležitější určité kritérium (uvedli kritérium jako první v pořadí), budou hodnotit profese, které toto kritérium splňují, jako prestižnější v porovnání s ostatními. Srovnání bylo provedeno u kritérií, k nimž lze jednoznačně přiřadit jednotlivé profese. Výsledky jsou znázorněny v tabulce č. 2. Prestižní škála z roku 2003, ze které vychází sloupec „obecné hodnocení prestiže“ je uvedena v příloze v tabulce č. 2.

Tabulka č. 2.: Prestiž podle důležitosti kritéria

Nejdůležitější kritérium	Profese, které splňují toto kritérium	Vybrané hodnocení prestiže (body)	Obecné hodnocení prestiže (body)	Diference
Popularita	Profesionální sportovec	77,5	66,6	10,9
	Herec	77,7	63,2	14,6
	Zpěvák popmusic	79,5	62,8	16,7
Fyzická náročnost	Kopáč	20,9	11,7	9,2
	Pomocný dělník	34,4	18,9	15,5
Vzdělání	Lékař-specialista	88,0	88,2	-0,2
	Profesor	80,3	79,5	0,8
	Obvodní lékař	77,7	77,2	0,6
	Vědecký pracovník	76,5	76,0	0,6
	Advokát	72,1	72,3	-0,1
Odpovědnost	Lékař specialista	88,9	88,2	0,6
	Ministr	77,8	78,1	-0,3
	Obvodní lékař	77,1	77,2	-0,1
	Prezident akciové společnosti	71,9	74,1	-2,2
	Ředitel průmyslového podniku	72,4	74,0	-1,6
	Starosta	70,4	71,9	-1,5
	Poslanec parlamentu	65,8	69,7	-3,9
Zdravotní sestra	58,4	59,6	-1,1	

Poznámky:

Velikost vzorku: Popularita N=46; Fyzická náročnost N=26; Vzdělání N=378; Odpovědnost N=177
 „Vybrané hodnocení“ = hodnocení prestiže respondenty, kteří za nejdůležitější označili dané kritérium.

Vliv kritéria, které bylo uvedeno jako nejdůležitější, na praktické hodnocení profese se nepodařilo dokázat ve všech případech. Respondenti, kteří uvedli, že jejich hodnocení prestiže záleží nejvíce na popularitě nebo fyzické náročnosti profese, také vybraná povolání, která tomuto kritériu nejvíce vyhovují, hodnotili jako váženější než zbytek populace. U obou kritérií je však nutno poukázat na malý počet respondentů ve vzorku. U kritérií vzdělání a

odpovědnost se tento vztah prokázat nepodařilo. Vybrané profese byly v obou případech hodnoceny obdobně, některá povolání dokonce hůře než v obecném hodnocení (např. ředitel akciové společnosti nebo poslanec parlamentu).

6. Vývoj hodnocení prestiže povolání v rámci české společnosti

Jak jsem již v úvodu zmínila, škály prestiže povolání jsou v čase poměrně stálé. Tuto hypotézu se snažil verifikovat také D. J. Treiman. V sedmdesátých letech provedl sekundární analýzy 85 výzkumů prestiže povolání ze 60 zemí světa [Tuček 1991b; 14]. Na základě komparace prestižních škál z těchto národních výzkumů, které byly provedeny v 50. a 60. letech, hypotézu potvrdil. Dle těchto výzkumů ve všech vyspělých společnostech se srovnatelnou výší národního produktu jsou škály prestiže značně podobné a příliš se neliší v čase.

Přesto má srovnávání prestižních dat v čase svůj význam, a to především v transformujících se společnostech, jakou je i Česká republika. Vzhledem k tomu, že prestiž je jedním z indikátorů sociální stratifikace, je možné předpokládat, že se změny v oblasti politického a ekonomického systému promítnou také do hodnocení prestiže jednotlivých povolání. Příčiny těchto změn jsou jak objektivního, tak také subjektivního rázu. V rámci modernizace společnosti doprovázené rozvojem nových technologií se změnil obsah tradičních profesí a vznikla i zcela nová povolání. Dále se změnila úroveň příjmů jednotlivých profesí (například pokles mezd v dělnických profesích) a opět nabyl na významu soukromý sektor (nárůst počtu malých a středních podnikatelů i privatizace velkých státních průmyslových podniků). Změny v oblasti politického systému se odrazily také v subjektivním hodnocení obyvatel. Například dělnické profese přestaly být ideologicky podporované, což spolu s dalšími faktory vedlo k poklesu jejich prestiže. Všechny tyto změny se projeví také ve vysoké profesní mobilitě obyvatel.

Tento pohyb profesí na prestižní škále nazývá Tuček „latentní mobilitou“. V důsledku zásadních změn v socioprofesní oblasti některé profese prodělaly až závratný vzestup na žebříčku prestiže a některé se naopak propadly dolů. „Tato „latentní mobilita“ odráží nejen změny na pracovním trhu, změny v příjmech, ve formálním i neformálním mocenském vlivu určitých profesních skupin. Je pochopitelně spojena s hlubokými změnami v základních hodnotových orientacích obyvatelstva, které sebou nese zásadní změna politického a ekonomického systému společnosti“ [Tuček, Machonin 1993; 369].

Komparace údajů z období „reálného socialismu“ a dat po roce 1989 je značně obtížná, neboť nedisponujeme srovnatelnými daty ze 70. a 80. let⁹. Dostupná data jsou z konce 60. let, kdy bylo provedeno postojové šetření na reprezentativním vzorku 1431 respondentů. Při interpretaci dat je však nutno zohlednit, že vzorek tvořili pouze muži a výsledky mohou být ovlivněny reformními snahami těsně předcházející událostí Pražského jara 1968. I tak šetření dává vzhled do situace socialistického systému se všemi typickými znaky jako státní vlastnictví, plánovitě hospodářství a především jediná vládnoucí ideologie. To se promítlo do přeceňování dělnických profesí jako horník či kombajnér. Naopak určité profese, které vycházely především z duševní práce a které neměly přímou souvislost s industriálními oblastmi, byly programově dehonestovány. „Škála odpovídá jak objektivnímu stavu stratifikace tehdejší společnosti, tak do značné míry i oficiálnímu výkladu (hodnocení) společenského rozvrstvení, které vycházelo ze zdůraznění centrálního řízení, uznání role pracující inteligence a preference některých, pro extenzivní industriální rozvoj společnosti nezbytných dělnických profesí...“ [Tuček a kol. 2003].

Tabulka č. 3: Výsledná škála prestiže povolání v ČSSR 1967

Pořadí	Povolání	Pořadí	Povolání
1.	Ministr	26.	Kombajnér mechanizátor
2.	Ředitel průmyslového podniku	27.	Strojvůdce
3.	Lékař specialista	28.	Učitel 1.- 5. ročník
4.	Vysokoškolský profesor	29.	Optik mechanik
5.	Přednosta KNV	30.	Zednický polír
6.	Vědecký pracovník	31.	Univerzální soustružník
7.	Ředitel závodu	32.	Výpravčí
8.	Spisovatel	33.	Hotelový číšník
9.	Provozní inženýr	34.	Vedoucí samoobsluhy
10.	Okresní prokurátor	35.	Kněz, duchovní
11.	Inženýr agronom	36.	Zedník
12.	Herec	37.	Zámečnick, opravář
13.	Zpěvák tanečních písní	38.	Brusič nástrojů
14.	Středoškolský profesor	39.	Malíř pokojů
15.	Obvodní lékař	40.	Ošetřovatel
16.	Lékárník magistr	41.	Knihovnick veřejné knihovny
17.	Voják z povolání	42.	Asfaltér
18.	Předseda JZD	43.	Holič
19.	Placený pracovník politické organizace	44.	Průvodčí vlaků
20.	Stavbyvedoucí	45.	Obsluhovač benzínové stanice
21.	Horník rubač	46.	Poštovní doručovatel

⁹ Existoval pouze žebříček profesí vytvořený na základě odhadu spravedlivých příjmů

22.	Televizní opravář	47.	Člen polní pracovní skupiny JZD
23.	Vedoucí restaurace	48.	Závorář
24.	Příslušník VB	49.	Hlídač parkoviště aut
25.	Mistr v průmyslovém podniku	50.	Pomocný dělník

Na vrcholu škály se umístila povolání vyjadřující nejvyšší pozice ve státní správě (ministr, předseda KNV) a řízení podniků (ředitel průmyslového podniku, ředitel závodu). Následuje skupina střední inteligence a dále skupina profesí reprezentující nižší článek řízení. S nimi na stejné úrovni jsou ideologicky podporované profese. Příkladem může být horník rubač, který se umístil v první polovině škály, před vedoucím restaurace či mistrem v průmyslovém podniku. Po této skupině následují vesměs manuální profese seřazené podle kvalifikačních předpokladů.

Pro hodnocení vývoje prestiže povolání v postsocialistickém období až do současnosti uvádím sérii dat z několika výzkumů¹⁰. Tato data není možno komparovat s údaji z roku 1967, neboť hodnocení prestiže se tehdy provádělo pomocí pětibodové škály, která byla následně převážena tak, že se výsledné průměrné skóre pohybovalo v rozmezí 20 – 100 bodů. Vzhledem k dalším metodologickým problémům, které jsem nastínila v kapitole 4.2, jsem do časových řad nezahrnula data z výzkumů CVVM (IVVM). V tabulce jsou uvedena pouze povolání, která byla hodnocena ve všech výzkumech.

Tabulka č. 4: Vývoj hodnocení prestiže povolání po roce 1989 (průměrné bodové hodnocení). Pořadí profesí je podle nejnovějších dat z roku 2003.

	1990 (body)	Diference (90 – 92)	1992 (body)	Diference (92 – 03)	2003 (body)	Diference (90 – 03)
Lékař specialista	80,6	-1,4	79,2	9,0	88,2	7,6
Profesor	74,8	2,0	76,8	2,7	79,5	4,7
Ministr	77,5	0,4	77,9	0,2	78,1	0,6
Vědecký pracovník	71,7	0,5	72,2	3,8	76,0	4,3
Ředitel průmyslového podniku	70,0	1,4	71,4	2,6	74,0	4,0
Advokát	65,8	4,0	69,8	2,5	72,3	6,5
Programátor	47,6	5,7	53,3	13,4	66,7	19,1
Profesionální sportovec	48,7	3,4	52,1	14,5	66,6	17,9
Učitel na ZŠ	66,8	-0,5	66,3	-3,1	63,2	-3,6

¹⁰ Převzato z [Tučka a kol.; 2003]. Dynamika české společnosti. V roce 1990 (výzkum Sociální rozdíly a prestiž povolání) bylo hodnoceno 50 a v roce 1992 (Utváření trhu práce) 70 profesí, ve výzkumech IVVM (CVVM) 1996 a 2001 29 profesí.

Nejnovější data pocházejí z výzkumu Aktér 2003, kde bylo hodnoceno 70 profesí.

Spisovatel	54,5	5,2	59,7	2,7	62,4	7,9
Konstruktér, projektant	58,5	1,7	60,2	1,8	62,0	3,5
Zdravotní sestra	66,3	-2,9	63,4	-3,9	59,6	-6,8
Novinář	50,0	7,8	57,8	0,0	57,8	7,8
Bankovní úředník	41,6	11,1	52,7	1,2	53,9	12,3
Agronom	58,7	-2,3	56,4	-2,7	53,7	-5,0
Policista	47,8	9,1	56,9	-3,5	53,4	5,6
Funkcionář (tajemník) politické strany	20,3	20,9	41,2	11,9	53,1	32,8
Majitel malého obchodu	48,7	1,2	49,9	1,0	50,9	2,2
Důstojník armády, voják z povolání	27,9	13,5	41,4	9,3	50,7	22,8
Účetní	42,3	2,4	44,7	5,9	50,6	8,3
Kněz	43,9	2,1	46,0	4,2	50,2	6,3
Referent na krajském (okresním) úřadě	27,1	12,4	39,5	9,6	49,1	22,0
Strojvedoucí	57,9	-6,7	51,2	-4,8	46,4	-11,5
Mistr v továrně	53,7	-6,2	47,5	-3,5	44,1	-9,7
Sekretářka	29,5	6,6	36,1	6,6	42,7	13,2
Soukromý zemědělec	54,5	-6,3	48,2	-5,7	42,5	-12,0
Automechanik	47,1	-1,9	45,2	-5,4	39,8	-7,3
Opravář domácích spotřebičů	42,7	-2,6	40,1	-3,6	36,5	-6,2
Zedník	47,6	-4,3	43,3	-7,8	35,5	-12,1
Řidič nákladního auta	45,4	-4,8	40,6	-5,2	35,4	-10,0
Horník	63,4	-12,2	51,2	-17,4	33,8	-29,6
Číšník	27,8	6,4	34,2	-0,5	33,7	5,9
Seřizovač	44,3	-4,9	39,4	-5,7	33,7	-10,6
Krejčí	43,3	-6,6	36,7	-5,1	31,6	-11,7
Soustružník	44,9	-7,3	37,6	-7,0	30,6	-14,3
Kombajnér, traktorista	46,5	-8,1	38,4	-10,6	27,8	-18,7
Pomocný dělník	23,4	-3,3	20,1	-1,2	18,9	-4,5
Uklízečka	24,0	-4,6	19,4	-3,3	16,1	-7,9
Pouliční prodavač	18,7	-4,0	14,7	1,2	15,9	-2,8

Poznámka: Nárůst o více než 10 bodů zvýrazněn červeně, pokles o více než 10 bodů zvýrazněn modře.

Změny v prestižních škálách mezi roky 1967 a 1990 odrážejí změny politického a ideologického klimatu. Patří k nim relativní vzestup učitele ZŠ (do první pětiny žebříčku) a dále ocenění dříve podceňovaných a přitom zodpovědných povolání jako např. mistra v továrně. Prudce klesla prestiž vojáka z povolání, řadového úředníka a politického pracovníka jako představitelů typické byrokracie předlistopadového režimu. Znovu se

obnovilo povolání soukromého zemědělce, které bylo zároveň hodnoceno poměrně vysoko (13. pozice v roce 1990). Určitá setrvačnost v názorech a postojích veřejnosti se projevila ve stále ještě vysokém hodnocení dělnických výrobních profesí [Tuček, Machonin 1993; 371].

Pokud se podíváme na vývoj hodnocení prestiže povolání po roce 1989, nejstrměji vystoupala na pomyslném žebříčku pozice funkcionáře (tajemníka) politické strany. To jen potvrzuje, jak velkým zlomem ve vnímání lidí byla revoluce. Ve srovnání s mezinárodní škálou však nadále zůstává toto povolání značně nedocenené (viz kapitola č. 7). Dále značně stoupla prestiž vojáků z povolání, a to především mezi roky 1990 a 1992. Na počátku 90. let získali na váženosti také bankovní úředníci. Dalším povoláním, které v očích veřejnosti v polistopadové éře výrazně stoupl, je programátor. Na rozdíl od tajemníka politické strany a vojáka, kde lze předpokládat souvislost se změnou režimu, tento posun souvisí především s rozvojem informačních technologií. To dokládá také prudký nárůst v hodnocení programátorů až v pozdějších letech po revoluci. Další profesí, která zaznamenala nárůst prestiže až v pozdější etapě transformace je povolání profesionálního sportovce.

Oproti výše uvedeným, profese horníka zaznamenala největší propad v hodnocení prestiže. Méně váženi jsou dnes také traktoristé (kombajnéri) a k postupnému poklesu v hodnocení prestiže došlo i u profesí s výučním listem. Příkladem může být soustružník, seřizovač, krejčí či zedník. Tyto změny odráží obecné proměny perspektivity těchto profesí na trhu práce a pokles příjmů v daných odvětvích. Pozice horníka byla navíc v rámci socialismu umocněna vládní ideologií.

7. Srovnání s mezinárodní škálou

D. J. Treiman zkonstruoval v sedmdesátých letech minulého století rozsáhlou škálu prestiže profesí vytvořenou empiricky zprůměrováním skóre zjištěných výzkumy prestiže v 60 zemích světa. Tato škála má platnost mezinárodně použitelné škály prestiže (MPP) a vystihuje především poměry v zemích na vyšších stupních industriálního vývoje. Existence takovéto mezinárodní škály umožňuje srovnání našich národních empirických zjištění se zjištěními platnými spíše pro vyspělejší země s tržním hospodářstvím [Tuček, Machonin 1993; 377]. Srovnání s touto škálou (viz tabulka č. 5) nám tedy umožní posoudit, do jaké míry je již transformace a modernizace naší společnosti dokončena, zdali se v hodnocení povolání shodujeme s vyspělými zeměmi.

Bodové hodnoty jednotlivých profesí na mezinárodní škále prestiže povolání byly převzaty z knihy Dynamika české společnosti [Tuček a kol. 2003; 287]. Kompletní tabulka hodnocení jednotlivých profesí na MPP a v letech 1992 a 2003 je uvedena v příloze v tabulce č. 3.

Dle údajů z roku 2003 je možné profese rozdělit do tří skupin podle toho, jak se jejich prestiž liší v porovnání s MPP. V první skupině (zvýrazněna oranžově) jsou umístěny profese, které jsou hodnoceny výrazně lépe (více než + 7 bodů). Druhá skupina představuje profese hodnocené podobně (diference max.+/- 7 bodů). Do třetí skupiny (označena modře) byly zařazeny profese, které jsou u nás váženy výrazně méně (pokles o více než 7 bodů) než na MPP. Profese jsou v jednotlivých skupinách seřazeny podle míry velikosti difference.

Tabulka č. 5.: Srovnání s mezinárodní škálou prestiže

Lépe hodnocené profese	Obdobně hodnocené profese	Hůře hodnocené profese
Prof. sportovec (+17 b.) Zdravotní sestra (+16 b.) Konstruktor, projektant (+15 b.) Ministr (+14 b.) Programátor (+14 b.) Novinář (+13 b.) Policista (+13 b.) Číšník (+13 b.) Lékař specialista (+10 b.)	Vědecký pracovník (+7 b.) Agronom (+7 b.) Voják z povolání (+7 b.) Učitel na ZŠ (+6 b.) Účetní (+6b.) Majitel malého obchodu (+5b.) Soukromý zemědělec (+5 b.) Ředitel prům. podniku (+4 b.) Spisovatel (+4 b.) Bankovní úředník (+4 b.) Soustružník (+ 4b.) Strojvedoucí (+3 b.) Řidič nákladního auta (+2 b.) Profesor (+1 b.) Sekretářka (+1 b.) Opravář domácích spotřebičů (+1b.) Zedník (0 b.) Horník (0 b.) Pomocný dělník (0 b.) Advokát (-1 b.) Referent na KÚ (-2 b.) Automechanik (- 3 b.) Kombajnér, traktorista (-3 b.) Mistr v továrně (-4 b.) Uklízečka (-5 b.)	Tajemník politické s. (-10b.) Kněz (-10 b.) Seřizovač (-9 b.) Krejčí (-8 b.) Pouliční prodavač (- 8 b.)

Největší rozdíl oproti mezinárodní škále představuje pozice profesionálního sportovce. Tato profese je u nás výrazně váženější než v ostatních vyspělých zemích. Dalším povoláním, které je u nás oceňováno více než v mezinárodním měřítku, je zdravotní sestra. Dalšími

profesemi, které byly v mezinárodním srovnání hodnoceny výrazně lépe na naší národní škále, jsou ministr, programátor, projektant, novinář, policista a číšník (podrobně viz oranžový box).

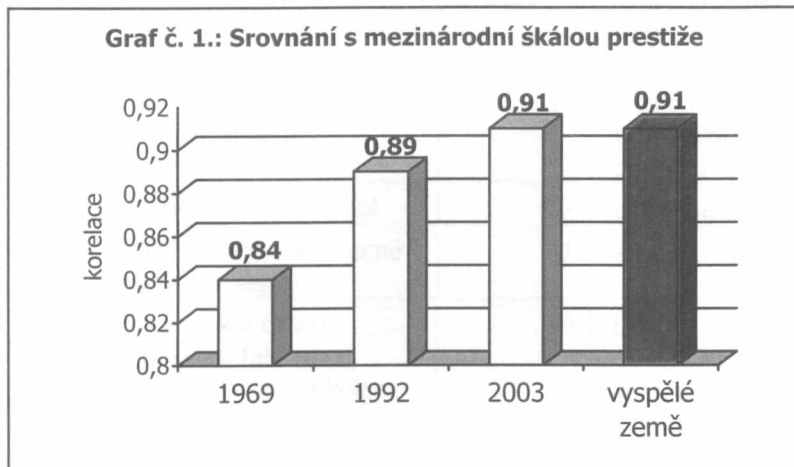
Naopak v porovnání s MPP si u nás lidé méně váží tajemníků a funkcionářů politických stran, kněžích, seřizovačů, krejčích a pouličních prodavačů. Pozice tajemníka může být odůvodněna jako negativní reakce na bývalé socialistické uspořádání společnosti. Vzhledem k tomu, že ostatní veřejné funkce jako například ministr či policista jsou naopak hodnoceny nadprůměrně, nelze výslednou pozici tajemníka přičíst na vrub celkovému skeptickému pohledu na politiku (odrážející se například v malé volební účasti) v současnosti. Hodnocení kněze může být také do značné míry způsobeno přežíváním socialistických postojů, ale i celkovou sekularizací naší společnosti. Jak je z tabulky č. 5 patrné, většina profesí je již v přibližném souladu s mezinárodní škálou, což dokazuje zařazení České republiky mezi vyspělé země.

Srovnání s MPP bylo provedeno také na zjištěných výzkumu z roku 1992 (viz tabulka č. 3 v příloze). Na rozdíl od roku 1992 je nyní přežívání minulých poměrů a postojů již méně znatelné, dokonce pozice horníka, který byl v období socialismu ideologicky nadhodnocován a v roce 1992 byl hodnocen o 17 bodů lépe než v MPP, je nyní v přesném souladu s mezinárodní škálou. Zásadní změnou také prošlo hodnocení profese vojáka z povolání. Ještě v roce 1992 byla v rámci reakce na socialistickou éru podhodnocována (- 3 body), ale nyní je bodově hodnocena lépe než v zahraničí (+ 7 bodů). Tajemník politické strany je sice stále ve srovnání s MPP hodnocen hůře (- 10 bodů), ale rozdíl již není tak markantní jako v roce 1992 (- 22 bodů). Hodnocení referenta na krajském (okresním) úřadě se již také přiblížilo mezinárodní škále (1992 -12 b. a 2003 -2 body). Výrazně klesly a přiblížily se k MPP profese zedníka, soustružníka, kombajnéra (traktoristy) a především již zmiňovaného horníka.

Další metodou srovnání s Treimanovou MPP je použití vzájemné korelace. Průměrná hodnota korelace národních škál vyspělých zemí dosáhla hodnoty 0,91. Propočet korelace mezi mezinárodní škálou a skóry z Kaprova šetření z roku 1969¹¹ je 0,84 [Tuček, Machonin 1993; 377]. Stejný propočet korelace s mezinárodním standardem provedl i Tuček pro rok 1992. Výsledná korelace byla vyšší, dosáhla hodnoty 0,89. „Korelace je poměrně vysoká a dokládá další přiblížení naší struktury prestiže mezinárodním poměrům. Současně je ale

¹¹ Kapr, J. 1969. „Prestiž povolání.“ In *Československá společnost*, ed. by P. Machonin et al. Bratislava: Epocha

patrné, že nedosahuje průměrné hodnoty korelací se škálami vyspělých industriálních zemí s tržní ekonomikou“ [Tuček, Machonin 1993; 377]. Dle Pearsonova korelačního koeficientu jsem spočetla míru korelace i pro údaje z roku 2003. Výsledná korelace dosáhla hodnoty 0,91, což odpovídá úrovni vyspělých zemí. I tato metoda tedy dokazuje další přiblížení české národní škály prestiže k mezinárodnímu standardu. Postupné přibližování v průběhu času k mezinárodní škále zachycuje graf č. 1.

8. Sociální podmíněnost škál prestiže

Další část textu se zabývá stabilitou žebříčků prestiže z hlediska sociodemografických charakteristik populace. V předchozí části textu bylo prokázáno, že ač je hodnocení prestiže v čase považováno za velmi stabilní, změna státního režimu spolu s celkovou transformací společnosti se odráží i v prestiži profesí. Zde je mým cílem prokázat sociální podmíněnost škály, a to především v souvislosti s profesí, vzděláním a pohlavím.

8.1 Vliv vlastní profese na hodnocení prestiže

Předpokládám, že posouzení vlastní profese bude odlišné od obecného mínění, a to tak, že respondenti budou své povolání hodnotit výše než ostatní.

Pro tyto analýzy byly vybrány některá povolání respondentů dle kategorizace ISCO [Klasifikace zaměstnání]. Kritériem bylo především co nejvyšší zastoupení profese ve vzorku. Dále byla snaha, aby profese pokrývaly celé spektrum prestižní škály a aby bylo možné k nim jednoznačně přiřadit profese ze seznamu vytvořeného pro posuzování prestiže. Porovnáváno

bylo hodnocení prestiže vybranou profesí a obecné hodnocení celé populace. Výsledky jsou znázorněny v tabulce č.5. Statisticky významné rozdíly (verifikované pomocí t-testů o shodě dvou středních hodnot) jsou zvýrazněny tučně.

Tabulka č. 5.: Hodnocení prestiže vlastní profese

ISCO kód	ISCO Profese	Počet	Odpovídající profese z prestižní škály	Vlastní hodnocení (body)	Obecné hodnocení (body)
1314	Vedoucí, ředitelé ve velkoobchodě a maloobchodě	17	Ředitel průmyslového podniku	72,3	74,0
2331	Učitelé základních škol	27	Učitel na ZŠ	76,6	63,2
3231	Ošetřovatelé, všeobecné zdravotní sestry	31	Zdravotní sestra	60,0	59,6
3433	Pracovníci v oblasti účetnictví, fakturace, rozpočtnictví, kalkulace	19	Účetní	48,1	50,6
7121	Zedníci pracující s tradičními materiály	21	Zedník	48,9	35,5
8324	Řidiči nákladních automobilů a tahačů	16	Řidič nákladního auta	38,3	35,4
5211	Prodávači v obchodech	93	Prodávač	37,7	32,0
9132	Pomocníci a uklízeči v kancelářích, hotelech, nemocnicích a jiných zařízeních	25	Uklízečka	24,7	16,1

Poznámka: Statisticky významné rozdíly jsou zvýrazněny tučně.

Hypotézu, že jedinec bude svou profesí hodnotit výše než ostatní, se nepodařilo jednoznačně prokázat, což může souviset s nenaplněným očekáváním v souvislosti s náplní profese. Rozdílné hodnocení bylo zaznamenáno pouze u třech z osmi zkoumaných profesí, a to v případě učitelů na ZŠ, zedníků a prodavačů. Pokud však byly rozdíly zaznamenány, jednalo se dle předpokladu o nadhodnocení vlastní profese.

8.2 Variabilita prestiže dle dosaženého vzdělání

Obdobně jako u hodnocení vlivu profese i zde předpokládám, že v posuzování prestiže budou významné rozdíly podle úrovně dosaženého vzdělání respondentů. Největší rozdíl očekávám u dělnických profesí, neboť ty budou většinou populací hodnoceny jako málo prestižní, zatímco sami dělníci (tedy lidé s nižším vzděláním) jim přisoudí vyšší skóre.

Naopak u lékařů jakožto profese považované za velmi prospěšnou pro celou společnost předpokládám konzistentní hodnocení.

Pro potřeby těchto analýz byly vybrány dvě skupiny respondentů s vysoce odlišnou úrovní vzdělání. Do kategorie vyšší vzdělání byli zařazeni vysokoškolsky vzdělaní respondenti (včetně bakalářského vzdělání) a do kategorie nižší vzdělání respondenti s vyučením, základním a nedokončeným základním vzděláním. Cílem je nalézt profese, které hodnotí vzdělanostní skupiny rozdílně. Výsledky analýzy (profese, u jejichž hodnocení byl zaznamenán pomocí t-testu o shodě dvou středních hodnot statisticky významný rozdíl) jsou uvedeny v tabulce č. 6.

Tabulka č. 6.: Profese, které byly odlišně hodnoceny lidmi s různým stupněm vzdělání

Profese	Úroveň vzdělání	
	Nižší (body)	Vyšší (body)
Lékař specialista	87,46	90,20
Profesor	77,80	83,05
Ministr	76,54	81,63
Vědecký pracovník	75,44	79,43
Kněz	47,17	55,89
Mistr v továrně	45,21	41,34
Řádová sestra	42,15	46,15
Knihovník	43,36	46,88
Řidič autobusu	43,4	38,44
Horník	35,7	30,72
Kadeřnice	34,71	31,67
Řezník	34,69	30,02
Soustružník	32,6	27,8
Kombajnér	29,76	25,43
Zemědělský dělník	29,27	25,51
Asfaltér	21,7	18,01
Pomocný dělník	20,78	16,27
Vrátný	19,00	15,83
Uklízečka	17,31	13,65
Kopáč	12,74	9,99

Poznámka: Vyšší hodnocení pro každou profesi je zvýrazněno tučně. Počet respondentů s vyšším vzděláním = 182 (11,5% celého vzorku). Počet respondentů s nižším vzděláním = 617 (39% celého vzorku).

Jak z výše uvedené tabulky vyplývá, odlišnosti v hodnocení prestiže podle úrovně vzdělání populace existují. Zajímavé je, že diferencují především profese, které spadají do krajních bodů škály (mají buď velmi vysokou nebo velmi nízkou prestiž).

Profese, které jsou hodnoceny jako nejméně prestižní (a jejichž nositelé dosáhli nízké úrovně vzdělání) jsou hodnoceny lépe lidmi s nižším stupněm vzdělání a naopak. Potvrdila se tedy hypotéza, že dělnické profese budou lépe hodnoceny lidmi s nízkým vzděláním. Rozdílné hodnocení se podařilo prokázat téměř u všech profesí z posledních stupňů žebříčku. Příkladem může být povolání soustružníka, kombajnéra, horníka, zemědělského dělníka, kopáče, asfaltéra, pomocného dělníka a dalších. Zdá se tedy, že lidé s vyšším vzděláním kladou větší důraz na kvalifikaci, a proto hodnotí dělnické a obecně málo kvalifikované profese hůře. Tuto hypotézu jsem se pokusila verifikovat pomocí porovnání významu jednotlivých kritérií pro posuzování prestiže u lidí s různým vzděláním. Předpokládala jsem, že lidé s vyšším vzděláním budou častěji udávat jako nejdůležitější kritérium vzdělání (tedy kvalifikaci) než lidé s nižším vzděláním. I když lidé s vyšším vzděláním označili vzdělání (tedy kvalifikaci) za nejdůležitější kritérium ve 30% případů, zatímco lidé s nižším vzděláním jen ve 26% případů, statistickou významnost rozdílu (test o shodě dvou relativních četností) se nepodařilo prokázat.

Jak vyplývá z tabulky, lidé s vyšším vzděláním si více váží kvalifikovaných profesí. Toto tvrzení bylo prokázáno u profesí ministr, vědecký pracovník, profesor, knihovník a u profesí (poslání) kněze a řádové sestry. Do této skupiny ale také spadá povolání lékaře specialisty. Jednoznačně se tedy nepodařilo prokázat hypotézu, že lékařské profese budou hodnoceny oběmi skupinami stejně (rozdíl nebyl zaznamenán pouze u povolání obvodního lékaře).

8.3 Vliv pohlaví na hodnocení prestiže

V této části textu se snažím dokázat odlišné hodnocení profesí muži a ženami. Základní tezí této kapitoly je otázka, zdali si muži i ženy váží jednotlivých profesí stejně a pokud ne, které profese jsou hodnoceny rozdílně? A dále má pohlaví toho, kdo danou profesi vykonává, vliv na hodnocení prestiže této profese?

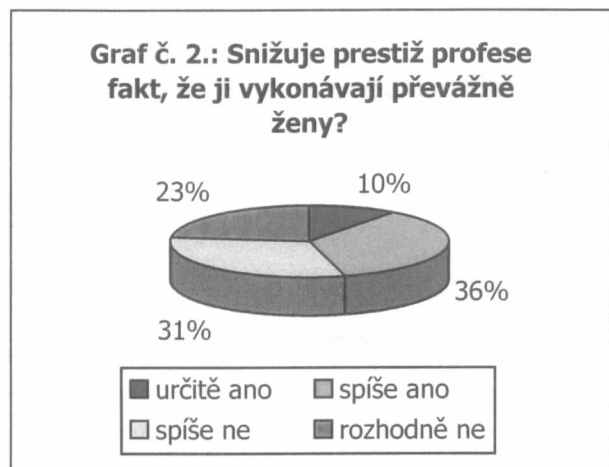
Z tabulky č. 7 vyplývá, že ne všechny profese jsou hodnoceny stejně muži i ženami. V tabulce jsou uvedena ta povolání z celkového seznamu 70 profesí, kde zjištěný rozdíl (testováno pomocí t-testu o shodě dvou středních hodnot) lze označit jako statisticky významný. Odlišné hodnocení bylo prokázáno u širokého spektra profesí.

Tabulka č. 7.: Závislost prestiže na pohlaví

Profese	Muži (body)	Počet	Ženy (body)	Počet
Advokát	71,01	748	73,48	759
Důstojník armády	48,94	735	52,47	735
Kadeřnice	32,25	720	34,72	730
Knihovník	43,36	718	45,49	721
Majitel realitní kanceláře	56,99	729	59,58	730
Obvodní lékař	75,72	753	78,58	762
Opravář domácích spotřebičů	37,55	720	35,47	720
Policista	52,06	730	54,71	736
Poslanec parlamentu	68,42	765	70,69	759
Sekretářka	41,09	721	44,32	720
Seřizovač	34,94	724	32,39	729
Soustružník	31,91	735	29,33	739
Spisovatel	61,25	725	63,6	734
Účetní	49,6	717	51,65	723
Učitel na SŠ	64,97	739	67,23	743
Učitel na ZŠ	61,39	737	64,93	741
Vědecký pracovník	74,93	753	76,97	762
Vedoucí odboru na ministerstvu	64,83	749	69,17	743
Vychovatelka v domově mládeže	46,24	721	48,63	732
Zdravotní sestra	58,18	731	60,9	739

Při pohledu na výsledky se také zdá, že ženy hodnotí obecně prestiž profesí výše než muži. Čím je to způsobeno? Při pohledu na tabulku je zřejmé, že ženy hodnotí lépe především ty profese, u kterých je důležitá kvalifikace (vzdělání). Profese jako opravář domácích spotřebičů, seřizovač či soustružník byly naopak lépe hodnoceny muži. Vyšší hodnocení ženami je tedy možné vysvětlit jejich vyšším důrazem na vzdělání při posuzování prestiže. Toto tvrzení bylo ověřeno porovnáním důležitosti kritéria „dosažené vzdělání“ pro muže a ženy. Ženy toto uvedly jako nejdůležitější (1. v pořadí) ve 30% případů, zatímco muži ve 25% případů. Zjištěný rozdíl je statisticky významný (verifikováno testem o shodě dvou relativních četností).

V souvislosti s pohlavím bylo také v rámci výzkumu Aktér 2003 zjišťováno, zdali se veřejnost domnívá, že pohlaví toho, kdo profesi vykonává, má význam při hodnocení prestiže. Konkrétně byli respondenti dotázáni, zdali si myslí, „že skutečnost, že nějakou profesi vykonávají většinou ženy (např. učitelky základních škol) snižuje prestiž této profese¹² [Dotazník 2003; 13].“ 54% respondentů uvedlo že ne a 46% že ano. Podrobné výsledky viz graf. č. 2.

Kdo jsou ti, co s tímto výrokem souhlasí? Nepodařilo se prokázat, že by toto tvrzení podporovali převážně muži nebo ženy. Zaznamenaný rozdíl nebyl statisticky významný (testováno testy o shodě dvou relativních četností). Dle vzdělání však s tvrzením souhlasí výrazně více lidí s nižším vzděláním¹³. Lidé s nižším vzděláním souhlasili s tezí v 72% případů, zatímco lidé s vyšším vzděláním¹⁴ pouze ve 28% (viz tabulka č. 8). Dle úrovně vzdělání se nejčastěji jednalo o vyučené bez maturity – 29% ze všech, co s výrokem souhlasili (viz tabulka č. 5 v příloze). Z pohledu vykonávané profese (dle kategorizace EGP) jsou ti, co s výrokem souhlasí, nejčastěji rutinní nemanuální pracovníci (34% ze všech, co s výrokem souhlasili). Podrobné výsledky zahrnuje tabulka č. 6 v příloze.

Tabulka č. 8: Rozdělení těch, kteří souhlasí, že prestiž profese snižuje fakt, že ji vykonávají převážně ženy, dle kategorie vzdělání.

Kategorie vzdělání	Počet	Procent
Nižší vzdělání	62	72,10%
Vyšší vzdělání	24	27,90%
<i>Celkem</i>	<i>86</i>	<i>100,00%</i>

¹² Dále jen výrok.

¹³ Operacionalizováno jako lidé se základním vzděláním (včetně nedokončeného) a vyučení bez maturity.

¹⁴ Operacionalizováno jako lidé s vysokoškolským vzděláním včetně bakalářského programu.

Existuje soulad či rozpor mezi postoji a chováním lidí v této oblasti? Tedy ti, kteří si myslí, že skutečnost, že nějakou profesi vykonávají většinou ženy, snižuje prestiž této profese, opravdu hodnotí dané profese hůře než je všeobecný průměr? Předpokládám, že ano. Tuto hypotézu testuji na vybraných „typicky ženských“ profesích a to: učitelka na základní škole, zdravotní sestra, uklízečka, sekretářka, vychovatelka v domově mládeže, kadeřnice a poštovní doručovatelka. U žádné z těchto profesí se nepodařilo zjistit statisticky významné rozdíly v hodnocení mezi obecným průměrem a těmi, kteří s výrokem souhlasili. Podrobné výsledky jsou uvedeny v příloze v tabulce č. 4. V oblasti hodnocení prestiže povolání v souvislosti s pohlavím toho, kdo danou profesi vykonává, tedy dochází k určité stylizaci, neboť praktické hodnocení neodpovídá deklarovaným hodnotám.

Závěry a diskuse

Prestiž neboli váženost profesí je jedním ze základních témat studia sociální struktury. Definice a obsah pojmu je však stále diskutován. V první části textu jsem představila základní vědecké přístupy, ale také kritéria, podle kterých posuzuje prestiž sama veřejnost. Dle nejnovějších dat z roku 2003 je to především dosažené vzdělání a důležitost profese pro společnost (jako nejdůležitější kritérium označilo kumulativně 58% populace). V pozadí dalších analýz stála otázka, zdali respondenti podle deklarovaných kritérií prestiž opravdu hodnotí. Toto tvrzení bylo prokázáno u kritérií popularita a fyzická náročnost. Ti respondenti, kteří považovali dané kritérium za nejdůležitější, hodnotili profese, které toto kritérium splňovaly, jako více prestižní v porovnání s ostatními.

Z mezinárodních výzkumů na poli prestiže vyplývá, že škály prestiže povolání jsou velmi stabilní jak v čase, tak v prostoru. Ve společnostech, které prošly celospolečenskou transformací, je však možné předpokládat, že se tato změna projeví i v oblasti hodnocení prestiže povolání. Srovnání v časových řadách však značně limituje odlišná metodologie jednotlivých šetření, především volba jednotlivých profesí a velikost celého seznamu. Přesto jsou v České republice odlišnosti v průběhu času prokazatelné. V šedesátých letech minulého století byly vysoce hodnoceny především pozice související s industriální výrobou a centrálním řízením. Vývoj po revoluci v roce 1989 lze shrnout do třech základních trendů: propad manuálních povolání, zvyšující se důraz na kvalifikaci a postavení v řízení a růst prestiže podnikatelských aktivit [Kuchař 2004]. Díky těmto trendům se naše národní škála přibližuje mezinárodní stupnici (MPP) sestavené pro vyspělé země. Například pozice horníka,

kteřá na počátku devadesátých let byla na české škále značně nadhodnocována (+ 17 bodů), je nyní v naprostém souladu s MPP. V současnosti jsou u nás lépe hodnoceni profesionální sportovci, zdravotní sestry, projektanti, ministři či programátoři. Oproti tomu při srovnání s MPP podhodnocujeme povolání tajemníka politické strany a kněze.

Třetí část textu se zabývala stabilitou žebříčků prestiže z hlediska sociodemografických charakteristik populace. Cílem bylo prokázat sociální podmíněnost škály, a to především v souvislosti s profesí, vzděláním a pohlavím. Byl prokázán vztah mezi vzděláním a hodnocením prestiže profesí. Profese, které jsou hodnoceny jako nejméně prestižní (a jejichž nositelé dosáhli nízké úrovně vzdělání) jsou hodnoceny lépe lidmi s nižším stupněm vzdělání a naopak. Nepodařilo se jednoznačně prokázat vliv vlastní profese na hodnocení prestiže. Hypotéza o nadhodnocování vlastní pozice nebyla verifikována. Dále bylo prokázáno, že škály prestiže povolání jsou determinovány pohlavím respondenta. U mnoha profesí bylo zaznamenáno rozdílné hodnocení mezi muži a ženami. Z výsledků také vyplynulo, že ženy hodnotí prestiž výše než muži u profesí s vyšší kvalifikací. Důvodem může být fakt, že ženy přikládají při posuzování prestiže větší důležitost kritériu vzdělání (tedy kvalifikace) než muži. Tyto závěry je však nutné verifikovat analýzami na prestižních datech z dalších let, aby bylo možno eliminovat náhodná specifika jediného výzkumu (Aktér 2003).

V souvislosti s pohlavím se také 54% populace domnívá, že skutečnost, že nějakou profesi vykonávají většinou ženy, snižuje prestiž této profese. Na rozdíl od předpokladu, mezi těmi, kdo s tímto výrokem souhlasí, nepřevažují muži. Častěji s ním však souhlasí lidé s nižším vzděláním (základní vzdělání včetně nedokončeného a vyučení bez maturity) než vysokoškolsky vzdělaní. Tyto deklarované hodnoty se však již neprojevují při praktickém hodnocení prestiže. U žádné „typicky ženské“ profese se nepodařilo zjistit významně nižší hodnocení těmi, kdo s výrokem souhlasili.

Literatura

- Brenner, V., Hrouda, M. (1967). „Věda a vysokoškolské vzdělání v prestiži povolání.“ *Sociologický časopis*. Nr. 5: 541 – 550.
- Červenka, J. (2005). „Prestiž povolání“. *Naše společnost 2004*. Tisková zpráva. Praha: Sociologický ústav AV ČR, CVVM.
- Disman, M. (2002). *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- *Dotazník výzkumu Aktér 2003*. (2003). Praha: UNIVERSITAS, konsorcium pro užitou sociologii. FF UK.
- Hebák, P., Bílková, D., Svobodová, A. (2004). *Praktikum k výuce matematické statistiky II: Testování hypotéz*. Praha: Oeconomica.
- Hoffmann, E.; Scott, M. (1993). *The revised international standard classification of occupation (ISCO-88)*. Ženeva: International Labour Office, Bureau of Statistics.
- Jeřábek, H. (1993). *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Karolinum.
- Kapr, J. (1967). „Prestiž povolání“. *Sociologický časopis*. Vol. 3, Nr. 6: 740 – 748.
- *Klasifikace zaměstnání. Vysvětlivky*. (2001). Praha: Český statistický úřad.
- Kuchař, P. (2004). *Úvod do sociologie práce. Prezentace a zápisky z přednášek kurzu*. Praha: ISS FSV UK.
- Machonin, P.; Tuček, M. (1996). „Česká společnost v transformaci. K proměnám sociální struktury“. Sociologické nakladatelství: Praha.
- Šanderová, J. (2004). *Sociální stratifikace. Problém, vybrané teorie, výzkum*. Praha: Karolinum.
- Tuček, M. (1991a). „Sociální diferenciacce v profesní sféře ve vědomí československé populace“. *Sociologický časopis*. Vol. 27, Nr. 4: 504 – 517.
- Tuček, M. (1991b). „Jakou prestiž mají povolání v současné době“. *Sociologické aktuality*. Nr.1/91: 14 – 15.
- Tuček, M. a kol. (2003). *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Slon
- Tuček, M.; Machonin, P. (1993). „Prestiž povolání v České republice v r. 1992“. *Sociologický časopis*. Vol. 29, Nr. 3: 367 – 382.
- *Velký sociologický slovník*. (1996). Praha: Karolinum

Příloha

Tabulka č. 1.: Výzkumy prestiže povolání realizované v ČSFR v letech 1965 - 1990

Rok	Autoři	Charakteristika šetření		Velikost	Výběrový soubor		Omezení
					Opora výběru	Typ	
1966	Brenner, Hrouda	Speciální výzkum	30 profesí, prestiž i ideální příjem	1400	Rodinné účty	Náhodný	Ne
1967	Machoni n a kol.	Speciální výzkum, malé šetření	50 profesí, prestiž	1430	Mikrocensus 1966	Náhodný	Plně socializovaní muži
1982	Matějovský a kol.	Výzkum diferenciačních procesů	20 profesí, ideální a skutečné příjmy	1500	ne	Kvótní	18-60 let; ekonomicky aktivní
1984	Linhart a kol.	Postojový dotazník, součást šetření TSS '84	20 profesí, ideální a skutečné příjmy	3400	Mikrocensus 1981	Náhodný	Ne
1990	Filáček	Speciální výzkum	50 profesí prestiž. 26 profesí příjmy	1400	Ne	Kvótní	18-60 let; ekonomicky aktivní

Poznámka: 1966 – Literatura: Sociologický časopis 5/1967, 1/1968
 1967 – Literatura: Československá společnost. Bratislava: Epoque
 1982 – Literatura: Interní zprávy ÚFS ČSAV
 1984 – Literatura: Interní zprávy ÚFS ČSAV

Tabulka č. 2.: Prestiž povolání 2003 (průměrné bodové hodnocení)

1.	Lékař specialista	88,23
2.	Profesor	79,48
3.	Ministr	78,10
4.	Obvodní lékař	77,16
5.	Vědecký pracovník	75,95
6.	Prezident akciové společnosti	74,09
7.	Ředitel průmyslového podniku	74,01
8.	Advokát	72,25
9.	Starosta	71,85
10.	Poslanec parlamentu	69,68
11.	Vedoucí odboru na ministerstvu	66,99
12.	Programátor	66,74
13.	Profesionální sportovec	66,59

14.	Učitel na střední škole	66,10
15.	Herec	63,18
16.	Učitel na ZŠ	63,16
17.	Zpěvák popmusic	62,80
18.	Spisovatel	62,43
19.	Konstruktér	62,02
20.	Majitel hotelu	59,89
21.	Zdravotní sestra	59,55
22.	Majitel realitní kanceláře	58,29
23.	Novinář	57,82
24.	Stavbyvedoucí	56,57
25.	Bankovní úředník	53,94
26.	Předseda zemědělského družstva	53,80
27.	Agronom	53,69
28.	Policista	53,39
29.	Funkcionář (tajemník) politické strany	53,07
30.	Majitel malého obchodu	50,94
31.	Důstojník armády, voják z povolání	50,70
32.	Účetní	50,63
33.	Kněz	50,22
34.	Hasič	49,71
35.	Referent na krajském (okresním) úřadě	49,13
36.	Vychovatelka v domově mládeže	47,44
37.	Strojvedoucí	46,36
38.	Celník	45,15
39.	Knihovník	44,42
40.	Mistr v továrně	44,05
41.	Řádová sestra	43,41
42.	Sekretářka	42,70
43.	Soukromý zemědělec	42,54
44.	Řidič autobusu	41,51
45.	Automechanik	39,79
46.	Opravář domácích spotřebičů	36,51
47.	Zedník	35,53
48.	Řidič nákladního auta	35,41
49.	Horník	33,76
50.	Číšník	33,69
51.	Seřizovač	33,66
52.	Poštovní doručovatelka	33,51
53.	Kadeřnice	33,50
54.	Řezník	33,13
55.	Prodavač	32,02

56.	Krejčí	31,59
57.	Soustružník	30,62
58.	Průvodce	30,00
59.	Taxikář	28,60
60.	Kombajnér, traktorista	27,84
61.	Malíř pokojů	27,46
62.	Zemědělský dělník	27,43
63.	Kominík	25,02
64.	Asfaltér	20,25
65.	Pomocný dělník	18,91
66.	Vrátný	18,23
67.	Uklízečka	16,06
68.	Pouliční prodavač	15,86
69.	Popelář	15,10
70.	Kopáč	11,70

Tabulka č. 3.: Srovnání s mezinárodní škálou prestiže povolání dle průměrného bodového hodnocení

	MPP	ČR 2003	Diference (MPP - 03)	ČR 1992	Diference (MPP - 92)
Lékař specialista	78	88	10	79	1
Profesor	78	79	1	77	-1
Ministr	64	78	14	78	14
Vědecký pracovník	69	76	7	72	3
Ředitel průmyslového podniku	70	74	4	71	1
Advokát	73	72	-1	70	-3
Programátor	53	67	14	53	0
Profesionální sportovec	50	67	17	52	2
Učitel na ZŠ	57	63	6	66	9
Spisovatel	58	62	4	60	2
Konstruktér	47	62	15	60	13
Zdravotní sestra	44	60	16	63	19
Novinář	45	58	13	58	13
Bankovní úředník	50	54	4	53	3
Agronom	47	54	7	56	9
Policista	40	53	13	57	17
Funkcionář (tajemník) politické strany	63	53	-10	41	-22
Majitel malého obchodu	46	51	5	50	4
Důstojník armády, voják z povolání	44	51	7	41	-3
Účetní	45	51	6	45	0

Kněz	60	50	-10	46	-14
Referent na krajském (okresním) úřadě	51	49	-2	40	-12
Strojvedoucí	43	46	3	51	8
Mistr v továrně	48	44	-4	48	-1
Sekretářka	42	43	1	36	-6
Soukromý zemědělec	38	43	5	48	10
Automechanik	43	40	-3	45	2
Opravář domácích spotřebičů	36	37	1	40	4
Zedník	36	36	0	43	7
Řidič nákladního auta	33	35	2	41	8
Horník	34	34	0	51	17
Čišník	21	34	13	34	13
Seřizovač	43	34	-9	39	-4
Krejčí	40	32	-8	37	-3
Soustružník	27	31	4	38	11
Kombajnér, traktorista	31	28	-3	38	7
Pomocný dělník	19	19	0	20	1
Uklízečka	21	16	-5	19	-2
Pouliční prodavač	24	16	-8	15	-9

Poznámka: Kladná diference znamená vyšší prestiž (bodové hodnocení) v ČR než na mezinárodní škále a naopak.

Tabulka č. 4.: Hodnocení „typicky ženských“ profesí

	<i>Ti, kteří s výrokem¹⁵ souhlasí</i>			<i>Obecné hodnocení</i>		
	N	Průměr	Směrodatná odchylka	N	Průměr	Směrodatná odchylka
Učitel na ZŠ	670	63,2	19,3	1478	63,2	20,1
Zdravotní sestra	665	58,7	19,99	1470	59,6	20,1
Vychovatelka v domově mládeže	655	45,9	19,22	1453	47,4	19,7
Sekretářka	653	42,2	16,73	1441	42,7	17,2
Kadeřnice	657	32,7	15,49	1450	33,5	16,6
Poštovní doručovatelka	663	32,0	17,53	1458	33,5	19,0
Uklízečka	688	15,8	16,09	1528	16,1	17,0

Poznámka: Statistickou významnost se nepodařilo prokázat u žádné profese.

¹⁵ „Skutečnost, že nějakou profesi vykonávají většinou ženy (např. učitelky základních škol) snižuje prestiž této profese“

Tabulka č. 5.: Rozdělení těch, co s výrokem ¹⁵ souhlasí, dle úrovně dosaženého vzdělání.

Dosažené vzdělání	N	Procent
Vyučen bez maturity	47	29,20%
Střední odborné s maturitou	38	23,60%
Základní	15	9,30%
Střední všeobecné s maturitou	13	8,10%
VŠ inženýrské (4 - 6 let)	13	8,10%
Vyučen s maturitou	9	5,60%
Vyšší odborné	9	5,60%
VŠ magisterské	7	4,30%
Střední bez maturity	6	3,70%
VŠ bakalářské	4	2,50%
<i>Celkem</i>	<i>161</i>	<i>100,00%</i>

Tabulka č. 6.: Rozdělení těch, co s výrokem ¹⁵ souhlasí, dle vykonávané profese (kategorizace EGP).

EGP	N	Procent
Rutinní nemanuální p.	42	33,60%
Nižší odborníci	30	24,00%
Kvalifikovaní dělníci	18	14,40%
Vysocí odborníci	14	11,20%
Polo+nekvalifikovaní dělníci	14	11,20%
Podnikatelé bez zaměstnanců	5	4,00%
Zemědělští dělníci	2	1,60%
<i>Celkem</i>	<i>125</i>	<i>100,00%</i>

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE, FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
INSTITUT SOCIOLOGICKÝCH STUDIÍ
KATEDRA SOCIOLOGIE A SOCIÁLNÍ POLITIKY

Projekt bakalářské práce

Prestiž povolání a úskalí při jejím měření

Kateřina Musilová

Námět práce:

Prestiž znamená v obecném slova smyslu váženost osoby či skupin, již se lidé ve společnostech těší a je jedním z předpokladů úcty, kterou si prokazují. Sociální prestiž je spojená se statusem, který se pak přenáší na individua, která tuto pozici zauímají. Pojí se k ní různé atributy jako například specifický životní styl (bydliště, typ oblékání), tituly či diplomy. Projevování úcty se často pohybuje v rovině symbolů, proto prestiž bývá často charakterizována jako symbolický aspekt sociálního statusu. V soudobé sociologii se prestiž obvykle odvozuje od profese, kterou určitá osoba či skupina osob vykonává.

Pojem prestiže byl až do konce 18. století používán v Anglii a ve Francii spíše v pejorativním smyslu pro označení výsledku či efektu dosaženého úskokem, trikem či podvodem. Teprve v polovině 19. století se pojem prestiže začal používat v neutrálnějším významu a dnes se již v sociologii jeho význam jednoznačně stabilizoval. Max Weber ještě rozuměl pod prestiží vliv, který lze vykonávat vůči jiným na základě dosažených výsledků nebo původu, úskoku či lsti. Weber dělil prestiž na legitimní a nelegitimní. Toto rozlišení se však již dnes nepoužívá, pojem prestiže je jednoznačně vnímán pozitivně.

Cílem práce je přiblížit základní koncepty chápání prestiže zaměstnání s důrazem na variabilitu jejího hodnocení. Text chce zdůraznit dva problematické prvky a to otázku různého chápání obsahu pojmu prestiže a sociální podmíněnost jeho hodnocení. Otázku, co vše si respondenti při posuzování prestiže povolání představují, řeší sociologové již od samého vzniku tohoto pojmu. Představeny budou některé základní teoretické přístupy. Do této části budou také zahrnuty výsledky výzkumu Aktér 2003, ve kterém byla přímo zjišťována nejdůležitější hlediska pro posuzování prestiže povolání. Dalším problémem při konstrukci škál prestiže povolání je její variabilita vzhledem k socioekonomickým charakteristikám populace. Cílem analýz bude zjistit, zdali a jaký vliv mají na respondentovo hodnocení prestiže například jeho věk, vzdělání, příjem, podíl na moci, vlastní zaměstnání apod. Analyzován bude také vývoj žebříčku prestiže povolání v ČR po roce 1989.

Metody zpracování a struktura textu:

V úvodní části bude definován pojem prestiže především v souvislosti s jeho zúžením na prestiž povolání.

První část, která si klade za cíl nastínit problematiku širokého vnímání prestiže, bude vycházet ze studia dostupné literatury.

Závěry druhé části textu řešící otázku sociální podmíněnosti a vývoje hodnocení prestiže se budou opírat především o již realizované šetření Aktér 2003. Data budou v programu SPSS využita k sekundární analýze.

Literatura a webové odkazy:

- Červenka, J. (2005). „Prestiž povolání“. Naše společnost 2004. Tisková zpráva. Praha: Sociologický ústav AV ČR, CVVM.
- Keller, J. (2002). *Úvod do sociologie*. Praha: Slon
- Kolektiv autorů. (1996). *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum
- Machonin, P a kol. (1996). *Česká společnost v transformaci. K proměnám sociální struktury*. Praha: Slon.
- Petrusek, M. (1993). *Teorie a metoda v moderní sociologii*. Praha: Karolinum
- Šanderová, J. (2004). *Sociální stratifikace. Problém, vybrané teorie, výzkum*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Tuček, M. (1991). „Sociální diferenciacce v profesní sféře ve vědomí československé populace“. *Sociologický časopis*. Vol. 27; Nr.4.
- Tuček, M., P.Machonin (1993). „Prestiž povolání v České republice v roce 1992,“ *Sociologický časopis*, Vol. 29; Nr.3.
- Tuček, M. a kol. (2003). *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Slon
- Veblen, T. (1999). *Teorie zahálčivé třídy*. Praha: Slon.
- Weber, M. (1967). „Třídy stavy a strany“. In: *Texty ke studiu sociální struktury a stratifikace*. Praha: VŠP ÚV KSČ, Díl I
- Centrum pro výzkum veřejného mínění při Sociologickém ústavu Akademie věd ČR: www.cvvm.cz
- Sociologický datový archiv: www.archiv.soc.cas.cz
- Sociologický ústav Akademie věd ČR: www.soc.cas.cz

Konzultant:

Doc. Milan Tuček, CSc.